

De vaste boekenprijs in perspectief

Wat moet er in 2005 gebeuren met de vaste boekenprijs? In dat jaar vervalt de ontheffing van de mededingingswetgeving. De vaste boekenprijs staat niet op zichzelf: opheffing heeft gevolgen voor andere cultuurpolitieke instellingen, zoals het Centraal Boekhuis. Waar is de consument het meest mee gediend?

De vaste boekenprijs werd in 1997 tot 2005 ontheven van de mededingingswetgeving. Dit gebeurde na een toezegging aan de Tweede Kamer door de relevante bewindslieden in 1985. De vaste boekenprijs is een vorm van (gedwongen) samenwerking in het boekenvak waarbij de vijfhonderd uitgevers van Nederland de 2088 boekverkopers van Nederland bindend de prijs van boeken voorschrijven. De vaste boekenprijs is van toepassing op 70 procent van de 32,5 miljoen boeken in de categorie 'algemeen' – import, ramsj en niet-erkenden maken de rest uit. Het Reglement Handelsverkeer van de Koninklijke Vereniging van het Boekenvak (KVB) werkt afspraken verder uit, bijvoorbeeld dat de vaste prijs voor ten minste twee jaar geldt. Een boek dat niet loopt kan vervolgens de ramsj in.

De vaste boekenprijs maakt kruisbestuiving mogelijk. Winsten die uitgevers op goed lopende boeken maken, kunnen zij gebruiken om minder goed lopende boeken met een groot cultureel belang uit te geven. Omdat de vaste boekenprijs mogelijk in strijd is met de naar Europees voorbeeld verscherpte mededingingswetgeving, was in 1997 een ontheffing nodig. Collectieve verticale prijsbinding is weliswaar op voorhand minder verdacht dan horizontale¹ in het licht van de wetgeving die gezonde concurrentie op markten wil waarborgen (Fejø 1990), maar ongemakkelijk worden economisch aangelegden er wel bij. Adam Smith zei in zijn *Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* dat wanneer ondernemers bijeenkomen, dat meestal is om afspraken te maken die niet in het algemeen belang zijn. Smith ziet liever 'de onzichtbare hand' economische processen regeren. Dit wantrouwen van de econoom tegenover de intenties van spelers in economie en samenleving spreekt ook uit *Boek en markt*, een evaluatie van het Centraal Planbureau (CPB) en het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) over de vaste boekenprijs (Appelman en Van den Broek 2002).

De onderzoekers Appelman en Van den Broek onderschrijven de visie van Smith op de wijze waarop markten geordend dienen te worden. De vaste boekenprijs is hun een doorn in het oog. Het algemeen belang van de consument is er niet mee gediend. Er kleven belangrijke nadelen aan terwijl de cultuurpolitieke doelen beter op andere wijzen gediend zijn.

Wanneer ondernemers bijeenkomen, is dat meestal om afspraken te maken die niet in het algemeen belang zijn

1. Wanneer concurrenten in dezelfde markt afspraken over de hoogte van prijzen maken, is er van horizontale prijsbinding sprake. Legt een toeleverancier aan een klant (detailist) op dat deze zijn afnemers een bepaald prijs rekent, dan is van verticale prijsbinding sprake. Bij collectieve verticale prijsbinding zijn alle detailisten en toeleveranciers aan de afspraak gebonden.

Liefde voor het boek

Boeken en markten staan in gespannen verhouding tot elkaar. Het succes van een boek of auteur kan zeer goed negatief afstralen op de auteur, maar ook op de uitgever. Zeker wanneer de auteur doelbewust succes zoekt blijkt dat kunst en cultuur zich in de ogen van velen niet tot de wereld van het geld verhouden.² Het weerhield auteurs er wellicht lange tijd van de contracten die zij met hun uitgevers sluiten kritisch onder de loep te nemen. De spanning wordt in bredere kring gevoeld en in stand gehouden. Dit blijkt uit het verslag van Geert Mak over pogingen de 'standaard' contracten die auteurs met uitgevers sluiten, aangepast te krijgen. Uitgeverijen zijn in de gesprekken die Mak voerde met betrokkenen en deskundigen nog het meest voor rede vatbaar (Mak 2002). Wantrouwig als economen bijna van nature zijn, denken zij dat uitgevers en boekhandels de winsten van bestsellers niet gebruiken om de notoire dichtbundels met een verwaarloosbare oplage uit te brengen, c.q. op de schappen te zetten. Dit economische betoog sluit een uitgesproken liefde voor het boek uit en kenmerkt zich door de nadruk op eigenbelang.

Dit gaat zeker niet voor alle boekhandelaren op, zo blijkt uit een citaat van Ton Schimmelpennink van Boekhandel Schimmelpennink te Amsterdam. 'Op aanbieding worden mij vaak boeken aangeboden, waarbij ik geen idee heb of het verkoopbaar blijkt. Ik denk hierbij met name aan poëzie-bundels (...), maar vooral en met name ook aan debuten, of vertalingen van onbekende buitenlandse schrijvers. Per saldo blijkt ik ongeveer 5 procent meer boeken in te kopen dan te verkopen. Dit verlies wordt genomen omdat dit ingebouwde verhoogde risico ook een kant heeft die de winkel extra aantrekkelijk maakt. Minder voorspelbaar. Spannend. Dit verdient zich dus terug in klantenwaardering en klantentrouwheid. (...) Dit lijkt niet erg zakelijk, maar ik kan u verzekeren, het zijn allemaal structurele diepte-investeringen met een enorm rendement' (Appelman en Van den Broek 2002, 109).

*Voor de elitaire
consument
profiteert van de
vaste boekenprijs.
Een hogere prijs
voor bestsellers
beperkt het
leesgedrag aan de
onderkant en
bevoordeelt de
bovenkant*

Appelman en Van den Broek vatten de cultuurpolitieke doelstellingen kort samen als: het waarborgen van 'een pluriform aanbod en een brede beschikbaarheid van boeken' (ibid., 25). Vervolgens presenteren zij de ingrediënten om de vraag naar de invloed van de vaste boekenprijs op effectiviteit, efficiëntie en publieksparticipatie te beantwoorden. De vaste boekenprijs blijkt in hun ogen effectief. In aanvulling op de analyse is een belangrijk doel van *Boek en markt* een uitspraak te doen over het effect van de vaste boekenprijs op de prijs van boeken. De veronderstelling dat het vooral de sociaal-economisch

zwakkeren in de samenleving zijn die bestsellers kopen, terwijl de 'elites' de cultureel hooggewaardeerde boeken kopen, geeft aanleiding te vermoeden dat vooral de elitaire consument profiteert van de vaste boekenprijs. Een hogere prijs voor bestsellers beperkt dan het leesgedrag aan de onderkant en bevoordeelt de bovenkant.

Slagen in de lucht

Boek en markt behandelt de categorie van het algemene boek. Naast dit rapport heeft de Stichting Economisch Onderzoek te Amsterdam in opdracht van SCP/CPB een onderzoek uitgevoerd naar de markt voor schoolboeken in het voortgezet onderwijs (Baarsma

2. Zie bijvoorbeeld een artikel over Leon de Winter (*NRC Handelsblad*, 2002, 10 juni).

2001). Deze markt blijkt weer anders te functioneren dan die voor boeken voor het wetenschappelijk onderwijs. Niet alleen de grenzen tussen categorieën, maar ook die tussen genres (aangeduid met de NUGI-codes) zijn doordringbaar. Hierdoor kan het vanuit strategische overwegingen soms in het belang van een uitgever zijn om een boek onder de ene en niet onder de andere code te laten vallen. Daarnaast blijken, zoals gezegd, lezers uit alle groepen in de samenleving boeken uit alle genres te lezen. Het is daarom gepaster te spreken over 'boeken en markten' – in het meervoud.

Voor een deel zijn de spelers op ieder van die verschillende deelmarkten dezelfde, maar zij verhouden zich op een andere wijze tot elkaar, de marktverhoudingen verschillen. Zelfs binnen de markt voor algemene boeken is gedetailleerdere informatie over de verhoudingen en mechanismen nodig om de sector als geheel te begrijpen.

Hoewel de dreigende mededingingszaak tegen de vaste boekenprijs niet zo vanzelfsprekend is als wordt beweerd in *Boek en markt*,³ pleit ook belangenbehartiger kvb voor een aanpassing van de vaste boekenprijs. Haar voorzitter en voormalig staatssecretaris van Cultuur, Aad Nuis, pleit voor een wettelijke verankering van de prijs (Nuis 2002). Daarmee loopt Nederland niet langer uit de Europese maat, zo stelt hij. De vergelijking met andere landen in Europa is voor Appelman en Van den Broek juist aanleiding te pleiten voor afschaffing van de vaste boekenprijs, ongetwijfeld ook in haar wettelijke vorm. Uiteraard is vergelijking van de verschillende Europese casussen geen eenvoudige opgave. De presentatie die *Boek en markt* geeft van de studie die het Economisch Instituut voor het Midden- en kleinbedrijf (EIM) voor SCP/CPB heeft uitgevoerd biedt een startpunt (Bernardt 2001). Wanneer duidelijk is op welke punten vergeleken kan worden, zijn er wellicht toch betekenisvolle 'lessen' te trekken. Die lessen gaan misschien minder ver dan de kvb en anderen willen, maar men moet ze ook niet ontlopen. Wanneer men ervaringen elders, uit het verleden of uit andere economische sectoren bewust niet benut, dan zijn aanbevelingen al snel slagen in de lucht.

Dat is niet alleen jammer, maar misschien ook kwalijk, omdat niet duidelijk wordt waarom het bijvoorbeeld mogelijk is om één onderdeel uit het systeem te nemen (de vaste boekenprijs) zonder dat andere onderdelen mede verdwijnen. Zo is er het aan de vaste boekenprijs gekoppelde systeem van het Centraal Boekhuis. Kan dit systeem ook zonder de vaste boekenprijs blijven bestaan? Het systeem maakt snelle nabestelling mogelijk tegen gestandaardiseerd tarief los van de omvang van de nabestelling. Het is in mijn ogen onmogelijk stellige uitspraken over het voortbestaan van het Centraal Boekhuis zonder een vaste boekenprijs te doen. Zónder de gedwongen vorm van collectieve solidariteit in de vorm van de vaste boekenprijs zouden andere instituties die een gunstig effect hebben in termen van onder meer de cultuurpolitieke doelstellingen ineen kunnen zakken. Een zorgvuldige vergelijking met vergelijkbare vormen van deregulering in andere sectoren en/of andere landen maakt duidelijk wat te verwachten is als de vaste boekenprijs wegvalt.

Paternalistisch

Hoe moet het nu verder met deze markt voor algemene boeken waarvoor de vaste boekenprijs nu (nog) een rol speelt? Appelman en Van den Broek geven een aantal alterna-

Het is onmogelijk stellige uitspraken over het voortbestaan van het Centraal Boekhuis zonder een vaste boekenprijs te doen

3. Mevrouw Sanders-ten Holte, lid van het Europees parlement namens de liberale fractie, wees er op 2 mei 2002 tijdens een bijeenkomst in de Balie te Amsterdam nog eens nadrukkelijk op dat verticale prijsbinding, en zeker met cultureel oogmerk, door de beugel kan. Zie ook Fejø (1990).

tieven, met als uitgangspunt dat het huidige systeem niet blijft bestaan. Eén alternatief is een uitgekledede vaste boekenprijs, een ander is subsidies aan de boekhandel en een laatste is 'geen interventie' (Appelman en Van den Broek 2002, 161-162).

De baten van de alternatieven zijn ongewis, terwijl mogelijk nieuwe kosten op het toneel verschijnen. Subsidies stellen hoge eisen aan een administratie, openen mogelijkheden voor lobbyen en geven ruimte aan overheidsfalen in het algemeen. De auteurs van *Boek en markt* lichten een aantal scenario's door over de hoogte van de subsidies. Zij gaan daarbij uit van de gedachte dat afschaffing van de vaste boekenprijs een verlaging van de gemiddelde prijs voor boeken tot gevolg heeft. Het is nog onduidelijk hoe een prijsverlaging van 2 procent (ibid., 173) de overheid zou moeten bewegen om structureel te investeren. Non-interventie zou vooral 'grote onzekerheden' opleveren (ibid., 180). Een 'afgebakende vaste boekenprijs' zou vooral gerechtvaardigd zijn door het 'paternalistische' *merit good*-argument dat een overheid kan uitmaken dat iets goed is voor de burger. Hoewel de 'afgebakende vaste boekenprijs' in termen van cultuurpolitieke doelen minder succesvol zal zijn dan die in zijn huidige vorm, is dit de meest waarschijnlijke richting van de discussie. Afgevaardigden van de verschillende politieke partijen spraken zich allen in deze zin uit op de eerder genoemde bijeenkomst (zie noot 3). Het wetsvoorstel dat Boris Dittrich (D66) en Femke Halsema (GroenLinks) onlangs indieden, zal om die reden kans van slagen hebben.

Wilfred Dolfsma is universitair docent en universitair hoofddocent aan respectievelijk de Erasmus Universiteit Rotterdam en de Universiteit Maastricht.

Literatuur

- Appelman, M. en A. van den Broek (2002) *Boek en markt. Effectiviteit en efficiëntie van de vaste boekenprijs*. Den Haag: Centraal Planbureau / Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Baarsma, B., J. Theeuwes en C. Zijdeveld (2001) *De vaste boekenprijs voor schoolboeken in het voortgezet onderwijs. Een evolutie*. Amsterdam: SEO. (http://www.fee.uva.nl/seo/pdf/VASTE_BOEKENPRIJS-definitief eindrapport.pdf)
- Bernardt, Y. (2001) *De vaste boekenprijs. Een internationale 'quick scan'*. Zoetermeer: EIM.
- Dolfsma, W. (2002) 'Boeken zonder kennis, markten zonder regels?' In: *Tijdschrift voor Politieke Economie*, jrg. 24, nr. 2, 74-79.
- Dolfsma, W. (2003) 'Code, Law & Economics – Appropriability & Communication in a Knowledge Economy'. In: Franken et al. (ed.) *Code as Law*. The Hague: TCM Asser Press, IT & Law series, verschijnt binnenkort.
- Fejøl, J. (1990) *Monopoly Law and Market. Studies of EC Competition Law with us American Antitrust Law as a frame of reference and supported by basic market economics*. Deventer: Kluwer.
- Inderst, R. (2002) 'Why competition may drive up prices'. In: *Journal of Economic Behavior & Organization*, jrg. 47, 451-462.
- Mak, G. (2002) 'Memoires van een geldwolf: persoonlijk verslag van een kleine schrijversactie'. In: *NRC Handelsblad*, 24 mei.
- Nuis, A. (2001) *Het Boek en de Markt. Een pleidooi voor vrijheid door verkeersregels*. Amsterdam: Koninklijke Vereniging van het Boekenvak.
- Nuis, A. (2002) *Het Boek en de Markt. Deel III*. Amsterdam: Koninklijke Vereniging van het Boekenvak.